

УДК 330.631.332

О. М. Могильний,
д. е. н., професор, головний науковий співробітник,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" НААН України
ORCID ID: 0000-0002-9802-1701

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.19

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

О. Могильні,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Research Fellow,
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"

IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR:
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES

Безперервна трансформація економічних систем, все нові внутрішні виклики і зовнішні загрози формують запит на дослідження в руслі удосконалення організаційно-економічного механізму (ОЕМ) стійкого розвитку аграрної сфери в умовах дисфункціональності соціально-еколого-економічних відносин. У статті узагальнено результати досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених з питань застосування категорії організаційно-економічний механізм (ОЕМ) державного регуляторного впливу на різні об'єкти аграрної сфери. Виокремлено найбільш характерні ознаки останніх 30-ти років трансформаційного періоду від господарського механізму централізовано-адміністративно-планової системи до ліберально-демократичних ринкових відносин. Розглянуто визначення форм, методів та інструментів ОЕМ в законодавчих актах України. Здійснено групування інструментарію, спрямованого на забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі за нормативно-правовими, фінансово-економічними, соціально-еколого-економічними, адміністративно-розпорядчими та м'яким (soft power) методами.

Continuous transformation of economic systems, all new internal challenges and external threats form a demand for research to improve the organizational and economic mechanism (OEM) of sustainable development of the agricultural sector in dysfunctional socio-environmental and economic relations. The purpose of the study is to summarise the universal components of OEM, highlight its evolutionary relationship with the "economic mechanism", and identify new functions and tools in the context of sustainable development of agriculture on an innovative basis.

The most characteristic features of the last 30 years of the transformation period from the economic mechanism of the centralized-administrative-planning system to the OEM of liberal-democratic market relations, are highlighted. Among them: partial replacement of the economic mechanism by OEM; delegation by the state to perform functions that are more effectively performed by the market mechanism and non-governmental organizations of producers; prevention by the state of destructive manifestations of the market element.

A principle scheme of interaction between OEM and market mechanism to ensure sustainable development of the agricultural sector has been developed, the core requirement of which is compliance with economic laws and the availability of an adaptive field for concerted decisions taking into account the interests of society, state and agricultural market counterparts.

The results of research by domestic and foreign scientists on the application of the categories "agricultural sector" and "organizational and economic mechanism" (OEM) to various objects of state regulatory influence as organic components of the sustainable development of the agricultural sector on an innovative basis are summarized.

The definitions of forms, methods and tools of OEM in the legislative acts of Ukraine are considered. A grouping of tools aimed at ensuring the sustainable development of the agricultural sector on an innovative basis was carried out according to regulatory, financial, economic, social, environmental, economic, administrative and administrative and partnership methods.

The elements of scientific novelty are the further development of the definition of "organizational and economic mechanism" in terms of supplementing its design with soft (soft power) methods and its inherent tools of subject-object influence on ensuring the functional sustainability of the agrarian sector. Proposals for improving the OEM of sustainable development of the agrarian sector on an innovative basis can be taken into account when finalizing the strategic directions for Ukraine's transition to the European Green Deal.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, господарський механізм, аграрна сфера, трансформаційний період, стійкий розвиток на інноваційній основі.

Key words: organizational and economic mechanism, economic mechanism, agriculture, transformation period, development of agriculture on an innovative basis.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пошук на сайті Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського авторефератів дисертацій за ключовими словами у назві теми "організаційно-економічний механізм" (ОЕМ), захищеної у спеціальності Вищої атестаційної комісії МОН України 08.00.03 — Економіка та управління національним господарством, висвітлив 16 дисертацій, із них чотири — докторських. За проблематикою досліджень в аграрній сфері, або дотичної до неї — десять. Серед них ОЕМ: управління виробничо-господарськими системами; розвитку зернового підкомплексу; формування і розвитку ринку продукції тваринництва; формування і розвитку продовольчого ринку України; державної підтримки малого підприємництва; державного регулювання ринку праці; соціального страхування сільського населення; розвитку сектору домашніх господарств; державної підтримки розвитку сільських територій та інші.

Подібний пошук за словосполученнями в назві авторефератів дисертацій "економічний механізм" висвітлив три праці аграрного спрямування, а "господарський механізм" і "організаційний механізм" не дав результату. Як бачимо, термін "організаційно-економічний механізм", поступово витіснює з наукових розвідок "господарський механізм" в широкому сенсі став універсальним поняттям і має багатовекторне спрямування, оскільки застосовується в численних напрямках наукових досліджень фундаментального і прикладного характеру. Завдяки ОЕМ проваджується широкий спектр взаємодії держави з бізнесом, ринками агропродовольчої продукції, інноваціями, домашніми господарствами, соціальною сферою, сільськими територіями, екологічними й кліматичними чинниками. У свою чергу, це звільняє економістів-аграрників від розроблення особливого ОЕМ як цілісної динамічної системи, наповнення його новими методами та інструментами (засобами, важелями) для приведення в дію з метою досягнення практичного результату.

Заради істини маємо зазначити, що категорія "господарський механізм" чи "економічний механізм" не є винаходом радянських і українських вчених. Теорію й практику "механізмів" досліджують також зарубіжні колеги, хоча і в різних економічних та суспільно-політичних системах. Наприклад, А. Гурвіц, Р. Майерсон та Е. Маскін у 2007 році отримали Нобелівську премію з економіки за "видатний вклад в теорію оптимізації економічних механізмів". Ними була доведена можливість і необхідність механістичного підходу до управління

економічними процесами. На основі економічних моделей, побудованих з використанням математичних методів, механізми спочатку було розроблено А. Гурвіцем, а згодом доповнено Р. Майерсоном та Е. Маскіним. Практичне значення економічного механізму полягає в тому, що завдяки узгодженій організаційній взаємодії компаній і фізичних осіб (споживачів) можуть прийматися рішення, що поєднують добродесні практики ведення бізнесу, індивідуальні вигоди і соціальне благополуччя [14].

Отже, на нашу думку, удосконалення теоретико-методологічних засад ОЕМ стійкого розвитку аграрної сфери в новій соціально-еколого-економічній реальності є на часі, адже залежно від ситуації змінюються суспільні пріоритети й стратегічні орієнтири. Це потребує наукових досліджень, розроблення сучасних освітніх програм, удосконалення елементів ОЕМ, спрямованого на досягнення конкретної мети, визначеної уповноваженими державними органами. Ключове протиріччя полягає в тому, що при регулюванні аграрного виробництва домінує ринковий механізм господарювання, а в соціальному й екологічному секторах, які надають також суспільні послуги, стрижневим є інститут державного регулювання. Це визначає актуальність і затребуваність нашого дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Як вже зазначалося, аграрні дослідження з використанням поняття ОЕМ широко представлені в науковій літературі на всіх рівнях економічних систем від мікро-, мезо- до макроекономіки. У цьому дослідженні нас цікавить соціально-еколого-економічний напрям, пов'язаний із забезпеченням стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі. Галицький О.М., Лівінський А.І., Дяченко О.П. [4, с. 93] здійснили аналіз ОЕМ державного регулювання процесів розвитку аграрного виробництва в Україні. При цьому серед його складників виокремили нормативні, фінансові та організаційні заходи, що, на їх думку, мають забезпечити його стійкий розвиток. Юрченко А.Ю. [27, с. 197—201] присвятив своє дослідження теоретичним підходам до сутності ОЕМ регіональної економічної безпеки. Ним запропоновано системний підхід до формування ОЕМ розвитку і безпеки регіону та розроблено відповідну структурно-логічну схему втілення цієї мети на практиці. Літвінов О.С. і Капалан С.М. [12, с. 146—148] розглядають порізно економічний, організаційний та

організаційно-економічний механізм як блоки господарського механізму, наголошуючи при цьому на необхідності взаємодії підсистем (організаційний блок) та їх спрямованості на досягнення економічних інтересів (економічний блок). Селіверстова А.С. і Лосовська Н.В. [23, с. 13—16] визначили будову OEM соціальної відповідальності бізнесу. До основних елементів OEM впливу на його поведінку ними віднесено: мету, об'єкт, суб'єкти механізму, функції, цілі, принципи формування, а також інструменти його реалізації.

На думку Одінцова М.М. [17, с. 10, 27], OEM покликаний сприяти створенню необхідних умов для забезпечення населення харчовими продуктами, що виробляються вітчизняними товаровиробниками. Автором також визначена низка функцій з регулювання виробництва тваринницької продукції, просування її до споживачів, налагодження економічних відносин між суб'єктами інтегрованих формувань продовольчого сегменту. Лебедев К.А. [11, с. 11] висвітлив основні завдання під час формування OEM розвитку зернопродуктового підкомплексу. Серед них: створення виробникам необхідних умов для діяльності і освоєння прогресивних технологій; удосконалення цінової, податкової, кредитно-фінансової політики; створення нових організаційних структур господарювання різних форм власності; формування економічного механізму розвитку внутрішніх і міжгосподарських зв'язків; відновлення керованості підкомплексом, усунення численних посередників і налагодження прямих зв'язків виробників із ринками збуту; стимулювання підприємницької діяльності; відновлення роботи з професійної підготовки кадрів. Котис Н.В. [9, с. 13] обґрунтував теоретико-методологічні засади OEM розвитку сектору домашніх господарств (СДГ) та розробив науково-практичні рекомендації для підвищення його ефективності. Також надано оцінку інституційному забезпеченню СДГ, здійснено прогнозування та моделювання його розвитку. Розроблено механізми активізації участі ДГ в аграрному виробництві та визначено напрями оптимізації споживчих витрат і заощаджень. Талавиря М.П. [25, с. 8] розглянув методологічні основи та принципи побудови OEM, узагальнив теоретичні положення щодо сутності механізму державної підтримки сільських територій, його генезис та пріоритетні напрями розвитку. У цьому контексті розкрито інституційно-правові основи OEM та систематизовано методичні підходи до його застосування в умовах ринкових відносин.

Лузаном Ю.Я. [13, с. 22] обґрунтовано зміст OEM розвитку агропромислового виробництва, розроблено його модель, проведено комплексне оцінювання ефективності задіяних інструментів, доведена необхідність гармонізації організаційних, економічних, соціальних і екологічних складових з метою стійкості системи. Висвітлено також теоретичні основи узгодження ринкових і державних регуляторів забезпечення конкурентоспроможності галузі. Березіним О.В. [2, с. 35] розкрито структуру OEM товарного забезпечення ринку продовольства, запропоновано трактування цього поняття стосовно продовольчого ринку, як сукупності компонентів організаційно-економічного впливу на його розвиток, та накопичення товарних ресурсів. Пришляком Н.В., Токарчуком Д.М., Паламаренком Я.В. [22, с. 111] здійснено ідентифікацію та визначено перелік проблем поводження з відходами сільського господарства на основі Pesteli-famil (Y)-аналізу, на розв'язання яких пропонується розробити відповідну стратегію OEM, що включає раціональне поводження з вторинною продукцією рослинництва, відходами тканини тварин, агрохімічними відходами тощо. Височанська М.Я. [3, с. 58-63] відобразила основні інструменти в системі OEM, які забезпечують діяльність та розвиток агропромислового виробництва (АПВ) у контексті транскордонного співробітництва. Встановлено об'єкти впливу OEM для забезпечення охорони навколишнього середовища, сти-

мулювання модернізації виробництва, створення передумов екологічної безпеки та економічної відповідальності, дотримання балансу між економічними стимулами та санкціями щодо АПВ. Чухно А.А. [26] всебічно розкриває інституційні передумови виникнення господарського механізму, причини його витіснення з наукових досліджень і практики. Пропонує шляхи реанімації, визначивши тенденції його розвитку у процесі становлення інформаційної економіки та формування національно інноваційної системи.

Може здатися, що анотація наукових праць є непрямою і навіть еkleктичним набором публікацій, в назві яких міститься словосполучення "організаційно-економічний механізм". Але це лише на перший погляд. Сподіваємося, що далі такий огляд літератури буде виправдано логікою дослідження і наповнення елементами самого поняття "аграрна сфера". Згідно плану статті всі згадані аспекти регуляторної спрямованості OEM лягають в канву процесу досягнення поставленої мети. Водночас, не зважаючи на значний обсяг наукових публікацій, в яких розглядається OEM як трансмісія у відносинах держави з різними суб'єктами соціально-еколого-економічної сфери, стрімка динаміка внутрішніх і зовнішніх реалій постійно генерує все нові виклики. Отже, потребує критичного осмислення поточної ситуації й теоретико-методологічного обґрунтування необхідності посилення чи послаблення державою своїх регуляторних функцій та відповідного коригування інструментарію, що приводить його (OEM) в дію для забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі.

МЕТА СТАТТІ

Узагальнити універсальні складові OEM, висвітлити його еволюційний зв'язок із "господарським механізмом", та визначити нові функції й інструменти в контексті забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі монографічного методу висвітлено напрацювання різних авторів до дефініції "організаційно-економічний механізм" та "аграрна сфера", удосконалено теоретико-методичні підходи до забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі; з використанням аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення ідентифіковано універсальні складові OEM і аграрної сфери; системно-структурний прийом дозволив розробити принципову схему взаємодії державного і ринкового механізмів регулювання аграрної сфери та актуальну інституційну модель OEM досягнення заявленої мети; структурно-логічний підхід, емпіричний аналіз, метод огляда позиції автора сприяв формуванню проміжних і прикінцевих висновків до публікації, дали змогу опрацювати пропозиції на понятійному рівні стосовно універсальних складників OEM та сформулювати бачення перспектив подальших розвідок в руслі означеної теми.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічні засади OEM. Тлумачний словник української мови дає три визначення "механізму": а) пристрій, що передає, або перетворює рух; б) внутрішня будова, система чого-небудь, устрій; в) сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [16, с. 619]. Економічна енциклопедія характеризує "механізм" у двох значеннях: а) система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності; б) внутрішній пристрій машини, устаткування тощо — система певних ланок та елементів, що приводить їх у дію [7, с. 355]. Академік Чухно А. А., аналізуючи перехідний період України від централізовано-планової до ринкової економіки,

відзначає, що в наукових дослідженнях категорія "ринковий механізм" як би замінила (витіснила) "господарський механізм". На його думку, "ринковий фундаменталізм зумовив перевищення ролі ринку, ринкового механізму і недооцінку ролі держави, підміну господарського механізму та механізму функціонування і розвитку ринковим механізмом" [26, с. 456—457].

Важко не погодитися з авторитетним науковцем, адже на початках радикальних економічних реформ відбулося звуження усієї системи господарювання до сфери дії ринкового механізму. Це призвело до нинішнього стану економіки України, яка до початку реформ подавала великі сподівання на прорив до когорти розвинених країн. Проте за 30 років сповзла до відстаючої, малої й залежної економіки від олігархату, зовнішньої кон'юнктури сировинних ринків, занепаду переробних та високотехнологічних секторів, фізично зношеної й морально застарілої інфраструктури. Це, у свою чергу, призвело до істотного погіршення якості життя і добробуту більшості домогосподарств, критичного розшарування населення за майновим станом та доходами. Звідси, на переконання Чухна А. А., потребує відновлення "в правах" категорія "господарський механізм", яка набагато точніше відбиває реалії життя і не допускає переваги якоїсь із форм господарювання, орієнтує теорію і практику на вияв і послідовну реалізацію науково обгрунтованого, змінного співвідношення ринкового й державного регулювання економіки" [Там само, с. 458].

Розвиваючи цей методологічний підхід, дослідник вважає помилковим зводити господарський механізм до сукупності організаційно-економічних відносин. "Будучи важливим елементом змісту цієї категорії, вони не вичерпують її, оскільки не охоплюють такі відносини і категорії, як власність, відносини розподілу, взаємного обміну діяльністю, що в сукупності складають соціально-економічні відносини. Без них не можна зрозуміти ні природи господарського механізму, ні функцій, ні тенденцій його розвитку" [Там само, с. 458].

Мочерний С.В. також наголошує на фундаментальній ролі господарського механізму в економічних відносинах всіх ієрархічних рівнів управління. На його думку, це "система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами колективу, класу, суспільства" [7, с. 269].

З урахуванням викладеного, на нашу думку, категорія "господарський механізм" і "організаційно-економічний механізм" та "організаційно-економічні відносини" співвідносяться між собою як загальне і часткове щодо конкретних процесів і явищ в економічних системах. Це важливий методологічний ключ для подальшого розуміння логіки нашого дослідження.

Змістом трансформаційного періоду, що триває більш ніж три десятиліття, є перехід від тотально одержавленої системи управління господарськими процесами загалом і аграрною сферою, зокрема, до філософії ліберально-ринкових державно-регуляторних відносин. Характерними ознаками зазначеного переходу і створеної ним нової реальності є: по-перше, часткова заміна господарського механізму централізовано-планово-адміністративної моделі економіки на OEM регулювання відтворювальних процесів ринковими засобами; по-друге, поетапне делегування державою виконання функцій, які ефективніше виконуються ринковим механізмом і самоврядними неурядовими організаціями товаровиробників; по-третє, запобігання і недопущення державою деструктивних проявів ринкової стихії, що призводять до небажаних соціально-економічних наслідків.

При цьому бажано пам'ятати, що в умовах ринків, які формуються як "невидима рука" не гарантує від "про-

валів (відмов) ринку", особливо в сфері розподілу суспільних благ, так і "видима рука" державного регулювання може страждати на артрити (корупцію, фаворитизм, бюрократичну ренту тощо) і також призводити до неефективного витрачання суспільних ресурсів, до викривлення конкурентного середовища та низки чутливих негативних екстерналій. Особливо в щодо хижацької експлуатації земельних, водних, лісових та інших природних ресурсів, нехтування деструктивними проявами екологічної кризи та зміною клімату. Кожному державному втручанню в економічні процеси мають передувати ґрунтовні аналітичні розрахунки альтернативних варіантів розв'язання проблем, докази ефективності ресурсів задіяних OEM та його всебічні наслідки для національного добробуту на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу.

Залишається відкритою для дискусій проблема вибору мети, форм, методів та інструментів OEM державного регуляторного впливу на функціонування механізму ринкового саморегулювання та їх співвідношення щодо конкретного об'єкта, часу і простору. Залежно від присутності держави в економіці (місце і роль державних підприємств, обсяги перерозподілу ВВП через державний бюджет, частка податків в національному доході тощо), формується той чи інший тип суспільних відносин. Очевидно, що в централізовано-плановій, ринковій, змішаній і перехідній типах економік вони мають суттєві відмінності в головному — ступені втілення філософії людиноцентричності та інклюзивності розвитку економічних і політичних інститутів на всіх рівнях — від мікро до макро просторових локацій. У цьому контексті Дарон Аджемоглу і Джеймс Робінсон [6] поділяють системи на екстрактивні та інклюзивні. Перші — як би усувають більшу частину суспільства від процесу прийняття життєво важливих рішень і розподілу доходів, що неминуче обмежує права і свободи всіх, хто не належить до бюрократичної верхівки, а другі — навпаки, функціонують завдяки вклученню в різний спосіб максимально широких верств населення в економічне та політичне життя країни.

На схемі (рис. 1) унаочнено інституційну взаємодію OEM державного регулювання і механізму ринкового саморегулювання, що поширюється в теоретико-методологічному сенсі також на забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі. На нашу думку, між різними за своєю онтологічною природою механізмами має бути "адаптаційне поле" гармонізації соціально-еколоґо-економічних інтересів та потреб суспільства, якими має опікуватися держава, і поведінковими стереотипами бізнесу для прийняття узгоджених рішень щодо чітко окреслених правил (домовленостей) у відносинах сторін. У разі їх порушення бізнесом невідворотно мають застосовуватися адміністративні й економічні санкції. Так само і держава має нести відповідальність за дії або бездіяльність, внаслідок яких нанесено збитки підприємствам. Інакше OEM не може належним чином виконувати покладені на нього функції. Більше того, подаються демотивуючі сигнали про обов'язковість дотримання "правил гри" для добросовісних суб'єктів господарювання. Основна регуляторна функція OEM — сприяти розвитку певного об'єкту регулювання, не блокуючи ринкових стимулів, які ефективно взаємодіють з державним регулюванням тоді, коли для цього є довіра і тривалі системні передумови.

OEM забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі. Спочатку маємо з'ясувати, яким змістом наповнюється поняття "аграрна сфера", яка в нашому дослідженні є об'єктом регуляторної дії OEM, з метою стійкого інноваційного розвитку. Окремі дослідники порівнюють аграрну сферу із агропромисловим комплексом (АПК). Таке твердження вже не відповідає дійсності. Маємо нагадати, що АПК, як складова єдиного народногосподарського комплексу Ра-

Рис. 1. Принципова схема взаємодії ОЕМ і ринкового механізму забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі

Джерело [15, с. 50].

данського Союзу, умовно об'єднував три великі сфери галузей. Першу — машинобудування сільськогосподарське та для харчової промисловості, агрохімічну, мікробіологічну і комбікормову промисловість; матеріально-технічне обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво. Другу (базову) — сільське, лісове господарство, мисливство і рибальство. Третю — харчову промисловість, холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство; торговельні й інші підприємства й організації, включаючи гуртові ринки, роздрібну торгівлю і громадське харчування. До кожної з них також відносилися відповідні науково-дослідні інститути і заклади з підготовки кадрів різних рівнів акредитації. Цей термін був широко вживаний в нормативно-правових актах і науковій літературі. Нині на заміну "господарському комплексу" вживається словотвір "економічна політика" — промислова, аграрна, будівельна, соціальна, екологічна, кліматична та інші сфери щодо яких держава здійснює відносно самостійний заходи регуляторного впливу [5].

Павлов О.В. [18, с. 80] вважає, що аграрна або "сільська сфера — це середовище, в межах якого відбувається сільський розвиток, формуються суспільні зв'язки і відносини, задані певними способом виробництва, в якому землі, ландшафти і сільські території виступають ресурсом, капіталом, операційним і соціалізованим простором". Попова О.А. [19, с. 41, 43] розглядає "аграрну сферу" як найважливішу життєзабезпечуючу (виробничу і середовищну) систему, яка включає переважну частину сільської території та соціуму. Курило В.І. [10, с. 91] визначає "аграрну сферу" як поняття об'ємніші порівняно з аграрним сектором через її зв'язок із соціальною інфраструктурою сільської місцевості. Цимбалюк І. і Риковська Л. [8, с. 17] об'єднують в "аграрній сфері" сільськогосподарське виробництво, первинну переробку, сервісні організації, підприємства з реалізації аграрної продукції, соціальну інфраструктуру, а також державну аграрну політику на регіональному, національному й міжнародному рівнях.

У наукових працях крім "аграрної сфери" розглядається також близька за змістом "агропродовольча система", що являє собою комплементарність окремих складових, що базуються на "узгодженні інтересів сільськогосподарського виробництва, сільських спільнот і сільської місцевості. Вони як відносно окремі самостійні підсистеми мають збалансовано взаємодіяти між собою у забезпеченні виконання галузевих і загальносуспільних функцій [1, с. 20].

Науковці також аналізують стійкий розвиток окремих складників аграрної сфери. Зокрема, сільського розвитку і сільських територій через призму просторової справедливості у землекористуванні в руслі нової глобальної реальності. Серед її особливостей виокрем-

лено: фінансизацію сільськогосподарських угідь; цифрові трансформації, або розвиток інформаційних технологій і штучного інтелекту; поглиблення екологічної кризи та деградацію екологічних систем [24, с. 29—31].

Як бачимо, в різних підходах науковців до тлумачення змісту "аграрної сфери", більш-менш узгодженою є позиція стосовно її будови (конструкції). Вона як би утримує в своїй орбіті аграрне, лісове і рибне виробництво, первинну переробку, ландшафти, соціальну, інженерну, житлово-комунальну, шляхову та інформаційно-комунікаційну інфраструктуру сільських територій, а також аграрну, соціальну, екологічну й кліматичну політики, відповідну освіту, науку, мистецтва і народні промисли. Усі складові "аграрної сфери" можна згрупувати за економічними, соціальними й екологічними ознаками, як необхідної передумови формування складників ОЕМ регулювання комплексним територіально-просторовим сільським розвитком. Розглядаючи наведені думки під кутом зору людиноцентричності, вважаємо, що "аграрна сфера" — це системотвірний багатофункціональний простір для гідного життя, стабільної зайнятості і доходів, усебічного розвитку особистості й відпочинку людей у сільській місцевості. Тобто йдеться про загально визнані цивілізаційні результати комплексного розвитку, а не проміжні ресурси, засоби і процеси, завдяки яким вони досягаються.

З'ясувавши інституційну природу й внутрішню сутність ОЕМ та аграрної сфери доцільно перейти до головного. А саме, до вибору форм, методів та інструментів (засобів, важелів, підойм) забезпечення стійкого розвитку на інноваційній основі визначеного нами об'єкту регуляторного впливу. Згідно законодавства, формами державної економічної політики та ОЕМ її реалізації є поточні й середньострокові плани, довгострокове прогнозування і програмування розвитку держави, регіонів чи окремих секторів національної економіки. Ці форми регулювання економічних систем різних ієрархічних рівнів управління мають доповнювати дію ринкового механізму в частині мотивації господарюючих суб'єктів, орієнтуючи їх поведінку на суспільно значимі пріоритетні види діяльності [5].

Усталеним в науковій літературі є виокремлення прямих (адміністративно-правових) і непрямих (економічних) методів регуляторного впливу на поведінку господарюючих суб'єктів. Прямі — задають певні рамки господарювання і обмежують економічну свободу заради суспільного блага. Згідно законодавства, це — ліцензування, квотування, патентування, заборони, технічні регламенти, стандарти, кодекси усталеної практики та технічні умови, вимоги до екологічних норм щодо реєстрації і застосування агрохімікатів та препаратів для лікування тварин на території України, санітарні вимоги до якості і безпечності харчових продуктів тощо. Держава через спеціально уповноважені органи і поса-

дових осіб здійснює відповідний нагляд і контроль за їх дотриманням у господарських практиках. У свою чергу, вони зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб передбачений Конституцією та законами України.

Щодо непрямих (економічних) методів, то вони не обмежують економічної свободи, оскільки впливають на економічні інтереси товаровиробників опосередковано через їх потреби й мотивацію до діяльності (або бездіяльності). Сюди, в першу чергу, відносяться вже згадувані коротко-, середньо- та довгострокові плани соціально-економічного розвитку, державне замовлення, програми державної підтримки аграріїв, передбачених у т. ч. Законом України "Про державну підтримку сільськогосподарства України" від 24 червня 2004 року № 1877 [20]. Цей акт, зокрема, визначає основи державної економічної політики у бюджетно-податковій, кредитно-фінансовій, митно-тарифній, цінній та інших секторах державного регулювання з метою стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення. Участь в бюджетних програмах товаровиробників добровільна, але давши згоду на використання бюджетних та інших преференцій реципієнт бере на себе додаткові зобов'язання щодо: прозорості й актуальності свого балансу; правдивої звітності про товарно-грошові операції; застосування еколого-ощадних технологій; оформлення соціально-трудова відносин персоналу; дотримання етичних правил ведення аграрного бізнесу тощо.

Поділ методів на прямі й непрямі можна вважати дещо умовним, оскільки в функціонуючому OEM вони взаємодіють як єдине ціле, як дві сторони одного процесу, спрямованого на стійкий розвиток аграрної сфери на інноваційній основі. Практика підтверджує, що часто ефективність заходів регуляторного характеру не є очевидною і помилковими рішеннями можна запустити мультіплікатор зі знаком "мінус", генерувавши ще більше ускладнень для суспільства, держави і бізнесу. Тобто державні засоби впливу на економіку стають шкідливішими, ніж небезпеки нерегульованого ринку. Для запобігання деструктивним проявам OEM мають виключатися волонтаристські дії зі сторони органів, уповноважених на його розроблення та адміністрування. Адже правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання механізму ринкового саморегулювання економіки з OEM державного регулювання, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [5].

Законом України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" від 11 вересня 2003 року № 1160 [21] конкретизовано принципи регуляторної політики, визначені суб'єкти державного регулювання, права учасників державно-регуляторних відносин, а також процес планування, підготовки аналізу, попереднє ознайомлення з проектом заінтересованих сторін і оприлюднення прийнятого акту, моніторинг досягнення поетапних і остаточних результатів та порядок перегляду інструментарію у разі потреби.

В умовах лібералізації економіки й демократизації процесу управління все помітніший вплив на уповноважені державні органи щодо прийняття регуляторних актів здійснюють численні неурядові організації та самоврядні об'єднання — галузеві і професійні асоціації товаровиробників, конфедерації великих за розмірами активів аграріїв, союзи кооперативів та кредитних спілок, професійні спілки, інші структури громадянського суспільства. За відсутності відповідного законодавства, вони різними способами в межах вже згаданого адаптаційного поля лобюють інтереси своїх членів в

органах державної влади. Як правило, входять до складу інформаційно-консультативних і дорадчих формувань при міністерствах і відомствах, вносять пропозиції до проектів нормативно-правових актів, організують протестні акції у разі ігнорування їхніх пропозицій, висувуючи свої економічні й політичні вимоги тощо. Таким чином, під тиском професійної спільноти приймаються узгоджені регуляторні рішення, які враховують інтереси людей, бізнесу і держави. У цьому руслі держава делегує частину повноважень неурядовим організаціям з питань: дотримання стандартів якості технічним регламентам і нормативам безпечності продукції; виконання меморандумів про взаєморозуміння у сфері зовнішньоекономічної діяльності; відповідності етики ведення бізнесу доброчесним конкурентним практикам тощо.

За таких умов об'єкти регулювання одночасно виконують функції суб'єктів формування інструментів OEM, але на партнерських взаємовигідних умовах. Такі функції втілюються методами м'якої сили (soft power). На відміну від прямих (адміністративно-правових) методів вертикальної дії та непрямих (економічних) горизонтального спрямування, м'які (партнерські) методи мають вертикально-горизонтальну дію, оскільки професійні об'єднання аграрних товаровиробників одночасно долучаються і до розроблення, і до виконання, і до моніторингу актів регуляторного характеру.

Щодо інструментів (засобів, важелів, підойм) OEM забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі, то їх можна згрупувати залежно від методів регулювання: а) наскрізної дії — нормативно-правові; б) непрямой дії — фінансово-економічні і соціально-економіко-екологічні; г) прямої дії — адміністративно-розпорядчі, г) засоби м'якої сили (soft power), або партнерські (рис. 2). Таке розділення до певної міри умовне і не обмежує організаційно-економічну взаємодію для досягнення цільової регуляторної функції, особливо у довгостроковій перспективі.

Запропонований теоретико-методологічний підхід, на відміну від вузько галузевих уявлень про соціально-еколого-економічну систему, фокусує спрямованість інструментів OEM на різнозначність та підпорядкованість стрижневій меті — забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери з використанням інноваційних способів його досягнення. Скажімо, у ціноутворенні на аграрну продукцію, продукти її переробки і продовольство має враховуватися не лише виробничі затрати, а повна вартість, включаючи екологічну складову та побічні соціально чутливі екстерналії від процесу виробництва до використання сировини і продовольства кінцевими споживачами та утилізації відходів.

Для досягнення цієї мети має відбутися радикальний перехід від переважно кількісного росту обсягів виробництва до якісного розвитку аграрної сфери за всіма параметрами зменшення екологічного сліду й повернення до меж самовідтворення природних ресурсів та справедливого розподілу суспільних благ. У новітній інноваційній парадигмі інституційно відокремлений регуляторний вплив на соціальне, екологічне й економічне мислення й поведінку економічних агентів є неприйнятним. Адже залишається архаїчним та руйнівним за самим визначенням. На часі подолання адміністративно-корпоративних бар'єрів на всіх ієрархічних рівнях управління, оскільки в динамічній взаємодії складники стійкого розвитку в функціональному сенсі взаємопов'язані і підсилюють, або послаблюють одне одного як єдине ціле.

Отже, історичний досвід штучно розділеного соціального, екологічного й економічного розвитку доводить, що такий підхід не має ні вродженого, ні набутого імунітету проти дисфункціональності. Як показують дослідження, зміни відбуваються одночасно при різноспрямованих (позитивних і негативних) зворотних зв'язках, інформація про які надходить до регулятора із за-

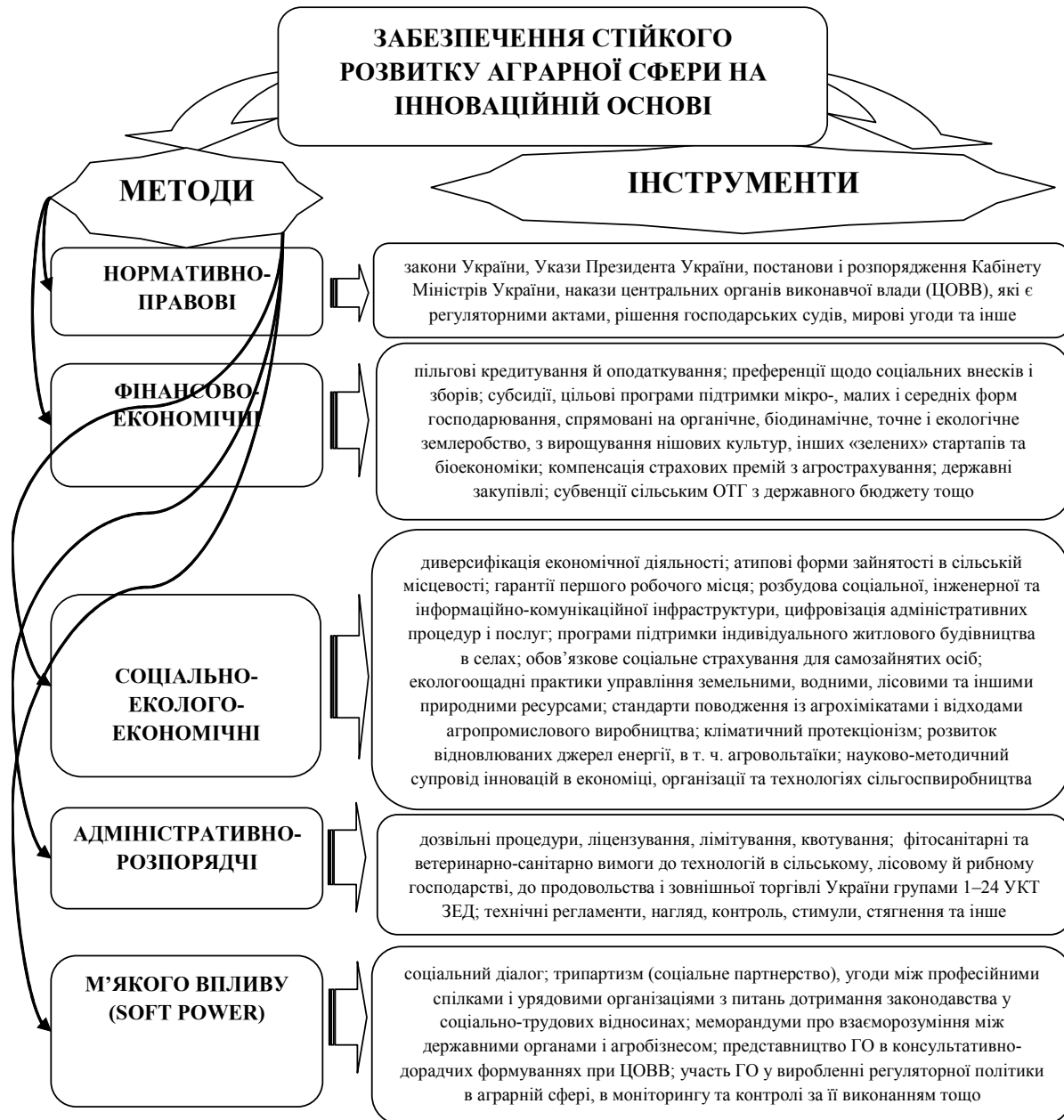

Рис. 2. OEM забезпечення стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі

Джерело: розроблено автором.

пізнанням, викривленою та асиметричною. Тож чітко визначити, що і коли стало причиною, а що наслідком дестабілізації соціально-еколого-економічної системи не завжди можливо. Проте достеменно відомо, що в оглядовій перспективі фізичне виснаження обмежуючих факторів розширеного відтворення аграрної сфери (земельні, водні і лісові ресурси, клімат, екосистеми, біорізноманіття та інші) в часі й просторі відбуваються за складною динамікою через неоднакову швидкість: по експоненціальній, лінійній (пропорційній), або циклічній траєкторії з піковими значеннями, досягнення плато і спадом. Звідси, невідкладним є своєчасне розроблення стратегічної соціально-еколого-економічної політики держави, розроблений з урахуванням ефекту невизначеності та багатьох невідомих стійкого розвитку на єдиній теоретико-методологічній базі.

ВИСНОВКИ

1. Упродовж тривалої еволюції економічних систем від стихійного ринку до його регулювання засобами OEM накопичено значний досвід взаємного стримуван-

ня і протизваг, взаємопроникнення та компліментарності різних за своєю онтологією інститутів. Залишаючись різними за своєю природою, потребами й цілями, як суспільні інститути, вони довели, що не мають вродженого імунітету від так званих "провалів". Через це не завжди виправдовують очікувань людей на екологоощадне ведення бізнесу, справедливий розподіл ресурсів, належне забезпечення суспільними благами тощо. Прослідковується тривала тенденція до загострення соціально-еколого-економічних суперечностей локального, регіонального і глобального рівнів, які потребують невідкладного розв'язання.

2. OEM являє собою упорядковану інституційну взаємодію форм, методів та інструментів (засобів, важелів, підойм) регуляторного впливу держави на поведінку ринкових контрагентів з метою досягнення усвідомленої і суспільно значимої мети — стійкого розвитку аграрної сфери на інноваційній основі.

3. Стратегічною метою OEM є забезпечення суспільства від перетину межі стійкості соціально-еколого-економічної системи, за якою передбачувано настають не-

зворотні ланцюгові процеси деградації самого середовища існування людини, рослинного і тваринного світу.

4. Стрижнева функція OEM — подолання протиріччя між потенційно деструктивною стихією ринкового механізму і державно-регуляторними заходами стимулюючого/стимулюючого характеру. При цьому OEM має коригувати дію ринкової і неринкової поведінки господарюючих суб'єктів щодо розподілу ресурсів з метою збалансованого відтворення соціально-еколого-економічної системи.

Очевидно, що нові розвідки затребувані суспільством будуть пов'язані з безпрецедентною дерегуляцією діяльності аграрних товаровиробників, спричиненою повномасштабною війною РФ проти України, а також адаптацією OEM до Європейського зеленого курсу (European Green Deal) на кліматично нейтральний континент до 2050 року, особливо щодо експортно орієнтованої аграрної сировини і продуктів її переробки.

Література:

1. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки: наукова доповідь / за ред. Бородіної О.М., Шубравської О.В. Київ: ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". 2018. 152 с.

2. Березін О.В. Організаційно-економічний механізм формування і розвитку продовольчого ринку України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.07.02. Київ, 2006. 34 с.

3. Височанська М.Я. Організаційно-економічні механізми еколого-економічних засад розвитку аграрного сектору у контексті трансграничного співробітництва. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 15. С. 58—63. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.58

4. Галицький О.М., Лівинський А.І., Дяченко О.П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 93—98.

5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2022).

6. Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон. Чому нації занепадають / Пер. з англ. Олександра Дем'яненка. Київ: Наш Формат, 2016. 400 с.

7. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т. 2, Київ: видавничий центр "Академія". 2001. 848 с.

8. Цимбалюк І., Риковська А. Теоретичний аналіз сутності та складників дефініції "аграрна сфера". Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2017. Вип. 4. С. 13—19. Електронна версія (дата звернення: 16.02.2022).

9. Котис Н.В. Організаційно-економічний механізм розвитку сектору домашніх господарств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.03. Тернопіль, 2011. 21 с.

10. Курило В.І. Про зміст та співвідношення деяких аграрних дефініцій. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 87—92.

11. Лебедєв К.А. Організаційно-економічний механізм розвитку зернопродуктового підкомплексу: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03. Київ, 2010. 34 с.

12. Літвінов О.С., Капалан С.М. Сутність та види механізмів в економіці. Східна Європа. Придніпровська академія будівництва та архітектури. Випуск 6 (11). 2017. С. 146—148.

13. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.03. Київ, 2010. 37 с.

14. Мічені Нобелем: конструктор механізмів Леонід Гурвіч. URL: <https://www.epravda.com.ua> (дата звернення: 15.02.2022).

15. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери. Ужгород. ІВА, 2005. 400 с.

16. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т. 2, Київ: "Акоїт", 1998. 910 с.

17. Одінцов М.М. Організаційно-економічний механізм формування і розвитку ринку продуктів тваринництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03. Київ, 2010. 35 с.

18. Павлов О.І. Збалансованість агропродовольчої сфери у контексті концепції сталого розвитку та соціо-економічної парадигми // Сталий розвиток та безпека агропродовольчої системи України в умовах глобалізаційних викликів: монографія. Одеса: Астропринт, 2012. 760 с.

19. Попова О.Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. Київ: Ін-т економіки та прогнозів НАН України, 2009. 352 с.

20. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2022).

21. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2022).

22. Пришляк Н.В., Токарчук Д.М., Паламаренко Я.В. Передумови та організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії поведінки з відходами аграрних підприємств. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 104—117. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.104.

23. Селіверстова Л.С., Лосовська Н.В. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю бізнесу. Економіка та держава. 2019. № 7. С. 13—16. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.7.13

24. Справедливість у доступі до земельних ресурсів і вигід від їх використання на сільських територіях: монографія / за ред. О.М. Бородіної. Київ: ДУ "Ін-т економіки та прогнозів. НАН України. 2021. 225 с.

25. Талавиря М.П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.03. Київ, 2011. 39 с.

26. Чухно А.А. Економічна теорія: [у 2-х т.] / А.А. Чухно. Київ: ДНУ АФУ, 2010. — Т. 2. 628 с.

27. Юрченко А.Ю. Формування організаційно-економічного механізму розвитку і безпеки регіону. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Причорноморські економічні студії. Вип. 7. Миколаїв, 2016. С. 197—201.

References:

1. Borodina, O.M. and Shubravs'ka, O.V. (2018), Agrarnyj i sil's'kyj rozvytok dlia zrostantia ta onovlennia ukrains'koi ekonomiky: naukova dopovid' [Agrarian and rural development for growth and renewal of the Ukrainian economy: scientific report], DU "In-t ekon. ta proghnozuv. NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

2. Berezin, O.V. (2006), "Organizational and economic mechanism of formation and development of the food market of Ukraine", Doctor's Thesis, Agricultural Economics, Kyiv, Ukraine.

3. Vysochanska, M. (2021), "Organizational and economic mechanisms of ecological and economic fundamentals of the development agricultural sector in the context of cross-border cooperation", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 15, pp. 58—63. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.15.58.

4. Halyts'kyj, O.M., Livins'kyj, A.I. and Diachenko, O.P. (2019), "Organizational and economic mechanism of state regulation of agrarian production in Ukraine", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 3, pp. 93—98.

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 21 March 2022).

6. Adzhemohlu, D. and Robinson, D. (2016), Chomu natsii zanepadaiu? [Why nations are declining], Nash Format, Kyiv, Ukraine.

7. Akademiia (2001), Ekonomichna entsyklopediia u tr'okh tomakh [Economic encyclopedia in three volumes], vol. 2, Akademiia, Kyiv, Ukraine.

8. Tsymbaliuk, I. and Rykovs'ka, L. (2017), "Theoretical analysis of the essence and components of the definition of "agricultural sphere", Ekonomichnyj chasopys Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky, vol. 4, pp. 13—19.

9. Kotys, N.V. (2011), "Organizational and economic mechanism of development of the household sector", Ph.D. Thesis, National Economy, Ternopil', Ukraine.

10. Kurylo, V.I. (2014), "On the content and relationship of some agrarian definitions". Ekonomika APK, vol. 2, pp. 87—92.

11. Lebediev, K.A. (2010), "Organizational and economic mechanism of grain product subcomplex development: theory, methodology, practice", Doctor's Thesis, National Economy, Institute of Agrarian Economics, Kyiv, Ukraine.

12. Litvinov, O.S. and Kaptalan, S.M. (2017), "The essence and types of mechanisms in the economy", Skhidna Yevropa. Prydniprov's'ka akademiia budivnytstva ta arkhitektury, vol. 6 (11), pp. 146—148.

13. Luzan, Yu.Ya. (2010), "Organizational and economic mechanism for ensuring the development of agro-industrial production of Ukraine", Doctor's Thesis, National Economy, NSC "Institute of Agrarian Economics", Kyiv.

14. Korneliuk, R. (2010), "Nobel Laureates: Mechanism Designer Leonid Gurvich", available at: <https://www.epravda.com.ua> (Accessed 15 February 2022).

15. Mohyl'nyj, O.M. (2005), Rehulivannia ahrarnoi sfery [Regulation of the agricultural sector], IVA, Uzhhorod, Ukraine.

16. Akoit (1998), Novyj tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy u chotyrykh tomakh [New explanatory dictionary of the Ukrainian language in four volumes], vol. 2, Akoit, Kyiv, Ukraine.

17. Odintsov, M.M. (2010), "Organizational and economic mechanism of formation and development of the market of livestock products", Doctor's Thesis, National Economy, NSC "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine.

18. Pavlov, O.I. (2012), Zbalansovanist' ahroprodovol'choi sfery u konteksti kontseptsij staloho rozvytku ta sotsioekonomichnoi paradyhmy [Balance of agri-food sphere in the context of concepts of sustainable development and socio-economic paradigm], Astroprynt, Odesa, Ukraine.

19. Popova, O.L. (2009), Stalyj pozvytok ahposfepy Ukrainy: polityka i mekhanizmy [Sustainable development of Ukraine's agriculture: policy and mechanisms], In-t ekonomiky ta pphnozuv NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On state support of agriculture of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 21 March 2022).

21. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the principles of state regulatory policy in the field of economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 21 March 2022).

22. Pryshliak, N., Tokarchuk, D. and Palamarenko, Y. (2021), "Prerequisites and organizational and economic mechanism of formation and implementation of the strategy of waste management of agricultural enterprises", Ekonomika ta derzhava, vol. 3, pp. 104—117. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.3.104

23. Seliverstova, L. and Losovska, N. (2019), "Approaches to the formation of organizational and economic

mechanism for managing business social responsibility", Ekonomika ta derzhava, vol. 7, pp. 13—16. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.7.13

24. Borodina, O.M. (2021), Spravedlyvist' u dostupi do zemel'nykh resursiv i vyhid vid ikh vykorystannia na sil's'kykh terytoriiakh: monohrafiia [Justice in access to land resources and benefits from their use in rural areas: monograph], DU "In-t ekonomiky ta pphnozuv NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

25. Talavyria, M.P. (2011), "Organizational and economic mechanism of state support for rural development", Doctor's Thesis, National Economy, Kyiv, Ukraine.

26. Chukhno, A.A. (2010), Ekonomichna teoriia: u 2-kh t. [Economic theory: in 2 volumes], vol. 2, DNNU AFU, Kyiv, Ukraine.

27. Yurchenko, A.Yu. (2016), "Formation of the organizational and economic mechanism of development and security in the region", Rozvytok produktyvnykh syl i rehional'na ekonomika. prychnomors'ki ekonomichni studii, vol. 7, pp. 197—201.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2022 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292